

Vermesser Orbán Kinga
A CSODA GRÁDICSAIN

Molnár Vilmos könyve, a *Csodák ideje*¹ a szerző eddig megjelent öt kötetéből való válogatás, úgyhogy hálás feladat egy ilyen „gyűjteményről” írni, mert ilyenkor mégiscsak a legjobb, a legsajátosabb írásokból történik a merítés, a kritika hangját le lehet halkítani, a megfigyelésé a fő szerep, s hogy csak jót mondunk, az eleve garantált.

Nagy Koppány Zsolt, a kötet szerkesztője négy fejezetbe válogatta össze a közel félszáz novellát, karcolatot, minimalista szépprózát (vagy mi a szösz): *Csodára várva*, *Ha megtörténik a csoda*, *Oldalági mirákulumok*, *Nagyanyámék mágiája* a címük. Látható, hogy a könyv maga is szerkesztői alkotás, a kötet- és fejezetcímek aktusában egyszerre lepleződik le és magasztosul fel az a szerkesztői szándék, hogy hangsúlyossá válják a Molnár Vilmos-i prózaepika sajátos védjegye: a csoda, s hogy a fejezetcímek sorrendisége is a csoda végbemenetelének folyamatát tükrözze: a csodavárást, majd a bekövetkezett csodát és végül az élmény utórezgését (*Oldalági mirákulumok*).

S kezdeném rögtön a négy fejezetből a legutolsóval, a *Nagyanyámék mágiája* cíművel, mert ez a legérdekesebb, ez olvastatja a legkönnyebben magát, valószínű, ha sikerülne egy kötetre valót írnia az írónak ilyen megkapó derűvel és humorral, komoly sikerre számíthatna. Másrészt, mert úgy érzem (és persze lehet, hogy tévedek), valahogyan innen indul minden, itt mutatkozik meg a legközvetlenebbül az írói látásmód lényege, hogy furcsának, érdekesnek, izgalmasnak, humorral, ironiával telítettnek kell láttatni a hétköznapi valóságot, hátha így le lehet gyűrni (legalább írásban) annak borzalmasságát és unalmát.

A *Nagyanyámék mágiájá*-nak középpontjában egy életerős, beleváló, egy kicsit bűbájoláshoz is értő, életszerető nagyanya áll, aki „kétkedéssel vegyes ellenszenvvel viseltetett mindenféle hiábavaló, reménytel nélküli önmarcangolás iránt” (*Történet Bolond Lináról...* 143.), aki

1 Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2017.

személyiségének mágiájával képes a nagy veszedelmeket is megszelídíteni. Például, amikor kitalálja, hogy a fosztogató orosz csapatok elől a csergőórát rejtsek el Bolond Lina dús, ezüstös kontyába. Nem nehéz elképzelni, azután mi történt volna, miután a felszabadító Vörös Hadsereg három géppisztolyos katonája berontott Ignác báék konyhájába. De ebben a feszültségtől felrobbanni látszó némaságban egyszer csak megszólalt éles hangon a csergőóra Lina kontyában, s a pattanásig feszült helyzet így változott át „ eget verő” röhögéssé, s így szabadultak meg az egyre dagadó jókedv révén nemcsak Ignác báék, hanem a kisvároska is aznapra a szovjet baráti látogatás brutalitásától.

E novellák humorát nemcsak a történetek csattanója adja, hanem a beszédmód, s ahogyan ezen keresztül értelmeződik a világ. A fejezet tökesúlya az a három leghosszabb novella, amelyeknek a történelmi háttére az 1940-es és '50-es évek, szóval eléggé nehéz idők, amikor szovjet csapatok vagoníroznak munkatáborba ártatlan embereket, vagy kulákküldöző, kollektivizáló, fényes autókkal járó kisdiktátor elvtársak kegyétől függ, hogy van-e petróleum világítani, vagy nyitva tarthat-e a Czenczer-féle mindenés. (*Történet Bolond Lináról...*, *Történet Sztálinról és Pakuts bácsiról...*) Az olvasó és az elbeszélő között van egy közös megegyezés, tudás arról, hogy vészterhes idők voltak ezek, s az író pontosan ezt a közös konszenzust, illetve azt a feltételezett olvasói elvárást rombolja le, ahogyan kellene beszélni erről az időről. A narrátor szerint, pontosabban a kisvároska lakói szerint 1945-ben mindössze „izgalmas idők” vannak, amikor az emberek a mindenféle, egymásnak ellentmondó híreket „történelmi tippversenyként” fogják fel. (152.) Vagy vegyük például a *Történet Sztálinról...* Pakuts bácsiját, aki foglalkozására nézve órás volt ugyan, de szenvedélyesen szeretett tudni a „különböző világtájak mindenféle népeinek különös szokásairól”, de soha nem hagyhatta el a városka határát, mert soha nem volt annyi pénze. Nos, Pakuts bácsi legnagyobb bánata, hogy nem vitték el katonának, mert „Pakuts bácsi elképzelésében a háború egy nagy, európai, sőt világ körüli társutazásként szerepelt, amelyben a szegény emberek is részt vehetnek ingyen és bérmentve”. Szegény, jó öreget aztán mégiscsak elviszik a szovjetek munkatáborba, mert Sztálinnak

hívta a kutyáját, de csak a hadifogoly-szállítmány főnökének „*protekciónak közbelépésére*” kapott helyet a szibériai transzportban. E novellák humorának megértéséhez kell az olvasói szolidaritás, az olvasóval való összekacsintás, hiszen mindketten tudjuk: az író meg az olvasó is, hogy dehogyan kellett protekció a munkatáborhoz.

A *Nagyanyámék mágiájá-*nak másik főszereplője a kisfiú, az unoka, akit ez a búbajos nagymama nevel úgy körülbelül az 1960-as évek elején, amikor még csak minden tizedik házban van csak tévé, az autóbussz taxinak hívják, és minden autót Pobodának vélnek a helyiek, holott Moszkvicsok és Volgák is akadnak közöttük. A humor forrását itt is a beszédmód adja, ahogyan az elbeszélő összekeveri és egyszerre érvényesíti az egyes szám első személyű „gyereknarrátor” egy „felnőtt-narrátor” és a szereplők szókincsét, nézőpontját és világmagyarázatát. Például a *Regina néni és az atom* címűben, amelyben arról is szó esik, hogy a kisfiút elviszik a moziba, ahol nagyon megijed a látottaktól. Regina néni próbálja megnyugtatni, hogy mindez csak film és nem valóság, de amikor látja, hogy a gyerek nem nyugszik, kitalálja, hogy az „atom a magyarázata az egésznek”. (182.) „Az atom az egy olyan dolog” – kezdi nyugodt hangon Regina néni, s a gyerek rögtön kezd megnyugodni, mert ha a legfőbb rossz okozója, az atom csak „afféle »dolog«”, akkor mégsem lehet olyan szörnyű erős. Csak az a baj, hogy összeszúrta a levelet Gagarinnal – fűzi tovább a szót Regina néni. Ez a Gagarin visszautalás egy korábbi szöveg helyzetre, ahol a gyerek kitalál magának egy ős mítoszt Gagarinról, akiről sokat beszélnek akkoriban a felnőttek. Szóval ez a Gagarin a gyerek szerint valami „nyughatatlan, bőrében nem férő alak volt, aki azt spekulálta ki, hogy felrepül a Jóistenhez. De a Jóisten aztán adott neki, nyakát szegve zuhant vissza a földre.” (181.) Regina néni azt nem fejt ki, hogy szerinte a film borzalma, az atom és Gagarin miképpen függnek össze, de megkéri a gyermeket, hogy minderről hallgasson, mert „nemzetközi bonyodalmak származhatnak abból, ha nyilvánosságra kerül”. (83.) S itt akár vége is lehetne a történetnek, de az író még megfejezi egy mesteri meseszerű befejezéssel: „Én aztán nem is árultam el a titkot”, s a felnőtt narrátor értelmezésével, aki rájön arra, hogy nemcsak az atomot értette meg

akkor, hanem egyúttal betekintést nyert „a nemzetközi nagypolitika színpalái” mögött zajló borzalmas machinációk közé is.

*

A második fejezet: *Ha megtörténik a csoda* azokat a novellákat foglalja egybe, amelyekben visszatérő motívum a csoda végbemenetele.

2000-ben összevettem a szerző *A sivatag* című novelláját Kafka *Átváltozások* című novellájával. Jó néhány párhuzamot láttam akkor a két írás között: A szereplők nevének egybecsengését (Gregor Samsa – Samuel George Hopstep), a cselekmény elindításának, az alaphelyzetnek az azonosságát (mindkét szereplő az ébredés ködös pillanataiban kezd ráeszmélni arra, hogy valami nincs rendben). És végül, ami a legfontosabb, hogy mindkét novellában rendkívüli, nem valóságos helyzetre ébrednek reggel a szereplők. Gregor Samsa egy irtóztató, hatalmas bogárrá változik, Samuel George Hopstep pedig egy sivatagi házban ébred. Mit fejez ki ez a két csoda? Gregor Samsa bogárlétében a szürke hétköznapok elviselhetetlensége sűrűsödik bogáriszonyattá, a Molnár-novella esetében viszont egy beteljesült vágyálom a sivatagi házban való ébredés. Ez a sivatag hosszú évek ábrándozásából jött létre, az éveken át kitartott magas hőfokú vágyakozásából képződött meg.

A szerkesztő egymás mellé válogatta *A sivatag*, a *Level Szingapúrból*, *Az értelmetlen csoda* című novellákat, s ebben az egymással interferáló novella-térben erősödik fel, hogy mit gondolnak a szereplők, és közvetetten a szerző, a csodáról. Samuel George Hopstep *A sivatagban* azt gondolja, hogy amit nagyon kívánunk, az valósággá válhat. A csíkos pizsamájában örömeiben hetyke mazurkát járó Hopstepnek (kinek csíkos pizsamája szökött fegyenc rabruhájaként metaforizálódik) sikerült megszöknie a valóság szürke börtönéből, mert annyira kívánta éveken keresztül, hogy valami csoda történjék vele, hogy végül teljesült a vágya. Grzés *Az értelmetlen csodában* azt gondolja, hogy a végtelenségig várakozni a váratlanra mégiscsak dőreség. Az unalmas, szürke hétköznapokat úgyis le lehet győzni, ha meglepetést szerzel önmagadnak. Próbáljuk meg például – tanácsolja Grzés –, ha jobbkezesek vagyunk, balkézettel felvenni az inget, s ha ez már rutinosan megy, akkor lehet már más végtagokkal is próbálkozni.

És végül a *Levél Szingapúrból* „te”-je, akihez beszél az elbeszélői én, na, szóval ő, akinek van egy rögeszméje, hogy levelet fog kapni Szingapúrból, és attól a pillanattól kezdve minden jó lesz. Egy pszichológusnő ki akarja gyógyítani ebből a rögeszméből, de ez a te azt gondolja, hogy egy rögeszméről nem érdemes lemondani, még akkor sem, ha a pszichológusnő szerint teljes képtelenség hinni benne, mert ha az ember megtagadja a rögeszméjét, egyszerre reménytelenné, kilátástalanná és értelmetlenné lesz minden, s akkor minek lemondani a csodavárásról, ha ez tart életben?

2000-ben úgy gondoltam, hogy Molnár Vilmos gyógyító szándékkal ír. Az olvasó gyógyítására többféle módszert is kidolgozott Molnár doktor úr. A már említett negyedik és a most tárgyalt második fejezet novellái a humor és a jóságos csoda (a csoda legyen túláradóan jótékony hatással az ember életére – mondja Grzés *Az értelmetlen csodában*) kevercse kítűnő főzet a szürke hétköznapiak ellen. De az is jótékonyan hat már, ha a csodához vivő stációkkal ismertetjük meg az olvasót: a váratlanság élményével, az elámítás érzésével. Ennek eléréséhez az író mindenféle trükkös cselt bevet, mint mikor Auert lihegve felvonszolják a negyedik emeletre, s aztán váratlanul otthagyják. S hogy az elámítás és váratlanság élményének átélését miképpen éri el az író az olvasónál, annak tárgyalásával rá is fordulhatunk az első és a harmadik fejezetre.

*

A *Csodára várva* (I.) és az *Oldalági mirákulumok* (III.) fejezet szövegei nem szólnak váratlan eseményekről, Csicsóban vonatra szálló Istenről, sem tamásis ördögökről (*Az ördög megint Csikban*), szóval semmiféle megtörtént csodáról, legfeljebb a csoda előszobájába lépünk be ezekkel az írásokkal. (De hát erre utal a *Csodára várva* fejezetcím is). Minek a mentén lehetett akkor ezt a 25 írást két fejezetre osztani? Talán az elmondható történet, a cselekményesség megléte, avagy hiánya lehetett itt a vízvázlatzó (Bár ennek alapján az első fejezetből kilóg a *Valaki* és az *Ünnep előtt*, mert ezeknek nincs elmesélhető története, míg a harmadikból a *Réman doktor hasberendezése, metszőfoga, kisujja*, mert ennek van elmesélhető története, míg a többi 11-nek nincs a

harmadik fejezetből. Érdeemes tehát egy egységként tekinteni a két fejezetre.)

Bevallom, akkor vágyakoztam minél hosszabban elidőzni ezen fejezet szövegeiben, ha volt egy elbeszélő, ki mesélt a szereplőkről, ha volt cselekmény, ami egy adott ponton megszakadt, majd jött az a bizonyos befejezési lehetőségek felvázolása, s magamra hagyott az író, rám bízta, az olvasóra, hogy gondoljam tovább, fejezzem be én a történetet úgy, ahogy nekem tetszik. (*Immaculata nővér, Áblez Dzsihán balladája, A legfelső stáció, Réman doktor hasberendezése, metszőfoga, kisujja*)

Szerettem azt is, ahogyan az elbeszélő belerángat egy nagy ívű történetbe (a tizennyolc éves szultán éppen most veszíti el a háborút, a népét és az országát a keresztes hadak túlerőivel szemben), és a nagy ív egyszerre lelohad: az élet és halál mezsgyéjén álló Kilidzs Arszlán szultán a teljes megszűnés fenséges pillanatában egy furcsa alakú tökre gondol, amit gyerekkorában mutatott neki egy halk szavú perzsa kertész (*A furcsa alakú tök*). A következő novella rögtön e játék fordítottja (*A Kolcza-féle kert...*) egy gyümölcsöskerti séta békés díszletei közt megvillan egy „csúnya-piros színűre festett pad”, a helyszín, ahol kezdetét vette az a „megmagyarázhatatlan és furcsa eset”, amely aztán Porozsán Mari további életét teljesen tönkretette. De hogy mi volt e súlyos eset, azt nem tudjuk meg, mert nem meséli el az elbeszélő, mert őt „az ilyesmi nem érdekli”.

Ebben a huszonnégy novellában (?), karcolatban erőteljesen érezni, hogy nem a történet a fontos, hanem a velünk, az olvasókkal való játék. Pontosabban a nekünk eljátszott játék. A szerep. A szerző, aki eljátssza, hogy ő a szerző. Például elindít egy történetet, hagyja, hogy sodródjunk benne, majd hirtelen – mondhatnánk, amikor kedve tartja – felfüggeszti e nyelvből megalkotott világ továbbteremtését, és szembenevet az olvasóval: „Az a helyzet – hehe –, hogy engem az ilyesmi nem érdekel.” (De találkozni hasonló jelenséggel a II. fejezetben, amikor a szerző közli a történet végén, hogy mindaz, amiről eddig szó volt, pusztán kitaláció, egy „agyafúrt” fickó agyszüleménye, kinek van szerencséje ajánlani magát. [*Középkori történet mórakkal...*])

Az I. és III. fejezet külön színfoltja, sajátos prózatermékei a történet nélküli írások. Örökény egypercesével vagy Nagy Lajos *Képtelen természetrajzával* tartanak rokonságot a humoruk és groteszk látásmódjuk révén. A nyelvi komikum forrása itt is ugyanaz, mint minden ilyen jellegű írásnál, vagyis: kitalált szavak (pl. felfélkönyökölve, Prospektus Eci stb.), össze nem illő fogalmak társítása (barátom... a neves zanzakészítőről elnevezett irodalmi kör elnöke; nyolcvanhét kiló feleség stb.), vagy az olvasói elvárást felrúgó váratlan történetlezárások (pl. a *Kofa*), de mindez, amit felsoroltam kevés annak érzékeltetésére, hogy miképpen képződik a sajátos Molnár Vilmos-i humor és ironia. Nem is próbálkozom ezzel, mert valószínű úgy járnék, mintha egy vicc poénját akarnám megmagyarázni. De van valami, ami körbejárható, ami valahogyan elmondható. Én még írónál nem tapasztaltam, hogy ennyire nyilvánvalóvá tegye az írás mibenlétének jellegét. Magyarán, hogy ennyire hagyja feltárulkozni azt a csupasz tényt, hogy akkor lesz létező nyelvilag valami, ha leírják, s az olvasó teljesen ki van szolgáltatva ennek az aktusnak. „Ott valami érdekes van. Abban az esetben, ha írni fogok róla. Ha nem fogok írni róla, akkor nincs” – írja *Az ajtóval szemközt, mégis inkább srégen, kicsit vissza* szövegben. Azt hiszem, sok írása mögött ez az egyszerű, de megunhatatlan élmény áll, hogy szóval világokat lehet teremteni, s ebben nemcsak játék van, hanem mérhetetlen szabadság is, bármikor újratervezhető ez a teremtett világ, kihagyható belőle valami, átírható, bővíthető, szűkíthető, akár egyetlen mozdulatra. S ami a legcsodálatosabb, hogy van valaki, aki végigköveti e teremtett világ metamorfózisát, s ez nem más, mint az olvasó.

Konzervatív olvasó lévén, addig szeretem ezt a játékot, míg megmaradok olvasónak. Míg azt nem kezdem érezni, hogy a szerző kezdi rám tolni az ő feladatait is. Míg azt nem kezdjük játszani, hogy ő megadja a helyszínt, felhelyezi rá a figurákat, megadja az elmozdulások koordinátáit, de a cselekményt találjam ki én, az olvasó. (Lásd: *Félig titkos történet, Titkos történet*) Bevallom, egy idő után úgy voltam ezekkel a szövegekkel, mint Bátky János (Szerb Antal: *A Pendragon legenda*) a filozófiai traktátusokkal elalvás előtt. Nagyon megnyugtatóak, és nagyon hamar elalszom tőlük. A legújabb kötetében, *A legfelső stációban*

(Bookart, Csíkszereda, 2017.) még tovább megy a szerző, még tovább csökkenti a klasszikus prózaösszetevőket (tér, idő, cselekmény). Van úgy, hogy csak a párbeszéd van megadva, a helyszín, helyzet az olvasó reszortja, s még ennél is minimalistábbak a „minimál mesék”, melyekben a felderengő jelentésmezőt nekünk kell megtöltenünk szereplőkkel, beszéddel, helyszínnel, térrel és idővel, történettel. Ha akarjuk. A szerző már nem játszik velünk.

Roland Barthes írta 1970-ben az alábbi talányos mondatokat: „Az Apa halála az irodalomnak sok örömét elveszi majd. Ha nincs többé Apa, minek történeteket mesélni.”² Nem tudom, hogy pontosan mit jelentenek e sorok. De nagyon bízom abban, hogy Molnár Vilmos megfejti.

Sátor

2 A mondat Roland Barthes *A szöveg öröme* (Osiris Kiadó, Budapest, 1996) című kötetében található.